

Данило Юрійович **РЯБУЩЕНКО**

студент, Національний Юридичний Університет ім. Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6279-1966>

e-mail: d.yu.ryabuschenko@nlu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ "ПРАВА НА НАДІЮ" НА НАЦІОНАЛЬНІЙ ПЛОЩИНІ

Передусім наголошується на основоположеності «права на надію» довічно ув'язненої особи в аспекті фундаментальної людської цінності – гідності особи. Здійснено тлумачення «права на надію» у контексті ст. 3 ЄКПЛ та практики ЄСПЛ. Зауважено на важливості дотримання повноцінної реалізації покарання у розумінні виправлення засудженого, що обумовлює формування «права на надію». Акцентовано на наявних національних інструментах звільнення особи від відбування міри покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Також проаналізовано відповідність даного механізму ст. 3 ЄКПЛ крізь призму практики ЄСПЛ. Зокрема розглянуто справу «Петухов проти України» та досліджені основні зауваження і настанови Суду стосовно національного механізму реалізації «права на надію».

Ключові слова: Права людини, право на надію, довічно ув'язнена особа, інститут умовно-дострокового звільнення, мета покарання, Європейський Суд з прав людини

ВСТУП

Права людини є основоположною соціальною цінністю, котра орієнтує вектор функціонування держави, та особливо законодавчої регламентації різноманітних суспільних відносин. У цьому аспекті варто відмітити, що національна динаміка процесів гармонізації кримінально-правових норм та додержання принципу людиноцентризму у кримінальному законодавстві дотримуються до стандартів міжнародної правозастосовної практики та праворозуміння. Проте на даній площині доволі контроверсійною тематикою є гуманізація кримінального законодавства у контексті розвитку прав засуджених осіб, що зокрема і стосується проблематики формування та реалізації «права на надію». У широкому розумінні «право на надію» є правом довічно ув'язненої особи на «можливе» умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. У наукових колах дослідження теоретичного аспекту та впровадження відповідних новел на практичну площину, досить активно обговорювалося та породжувало динамічну дискусію. Особливої актуальності питання «права на надію» набуває нині, коли на законодавчому рівні відбуваються певні зрушення із вдосконалення інституту умовно-дострокового звільнення для довічно ув'язнених осіб.

МЕТА роботи – аналіз «права на надію» як фундаментального права ув'язненої особи, виокремлення елементів порушення «права на надію» у вітчизняній практичній та нормативній реальності та характеристика законодавчих нововведень у руслі практики Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ).

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічним підґрунтям дослідження є науково-емпіричні методи – збір та порівняння інформації, а також комплексні методи аналізу, синтезу та узагальнення. Інформаційно-теоретичним базисом статті слугує нормативна база українського та міжнародного законодавства та судова практика ЄСПЛ.

РЕЗУЛЬТАТИ

На історичній площині зародження міри покарання у вигляді довічного позбавлення волі пов'язано зі всту-

пом України до Ради Європи (РЄ) 9 листопада 1995 р. У 1990-х рр. на території нашої держави чинним кодифікованим актом, котрий містив норми матеріального кримінального права був Кримінальний Кодекс (КК) України 1960 р., який передбачав найвищу міру покарання у вигляді смертної кари. Основною умовою вступу України до РЄ було утвердження та визнання принципу верховенства права державою в аспекті дотримання та пріоритетності прав і свобод людини та відповідності цій вимозі національного законодавства країни-кандидата на вступ. У зв'язку з цим 29 грудня 1999 р. Конституційний Суд України (КСУ) визнав положення, що передбачають смертну кару як вид покарання – неконституційними, чим поклав шлях до гуманізації кримінального законодавства та відходу від радянських нормативних рудиментів.

Професор Ю.В. Баулін у своїй дискусії з професором Ю.А. Пономаренком на тему «Кримінальне право і верховенство права: право на надію», зауважував, що у розробці нового КК України 2001 р. робоча група Кабінету Міністрів пропонувала внесення положень про можливість умовно-дострокового звільнення осіб, які отримували міру покарання у вигляді довічного позбавлення волі [3]. Проте в сам Кодекс вищевказані приписи включено не було і досконалої правової регламентації цей інститут не отримав. Відповідна «біла пляма» нормативного характеру призвела до необхідності осягнення глибинної проблеми стосовно зіткнення задекларованих та пріоритетованих правових принципів, зокрема людської гідності як фундаментальної суспільної цінності, верховенства права, гуманізму та об'єктивної національної реальності. Тобто видається доцільним найперше розібрати декілька основних елементів, що реалізують та зумовлюють «право на надію», проте на національній площині є об'єктом порушення як з практичного, так із концептуального погляду. Зокрема, постає питання стосовно *порушення права* особи як такого, водночас *неефективності мети* покарання довічно ув'язненого та *відсутності механізму* звільнення особи від відповідного виду покарання.

Вимір нормативно-філософської цінності «права на

надію» довічно засудженої особи визначається основоположними конвенційними засадами та фундаментальними правовими принципами, котрі сформовано у ключових міжнародно-правових документах. Відповідно до ст. 3 Європейської Конвенції з прав людини (ЄКПЛ) нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню [7]. До того ж ст. 28 Конституції України містить положення про право кожної особи на повагу до власної гідності [2].

Концепт «права на надію» має досить широке змістовне наповнення залежно від трактування цього поняття. Відповідно до рішення ЄСПЛ у справі «Vinter and others проти Сполученого Королівства» ст. 3 ЄКПЛ має тлумачитися як першочергове право ув'язненої особи знати на початку відбування покарання, що потрібно зробити, щоб розглядати можливість власного звільнення, умовам якого має підлягати особа та зокрема термін, коли відбудеться перегляд вироку або коли є можливість його вимагати [14, § 122]. Аналогічну позицію містить п. 5 Рекомендації Rec (2003) 22 Комітету Міністрів Ради Європи «Про умовно-дострокове звільнення» [10]. Окреслюючи це питання, Ю.В. Баулін зазначає, що «право на надію» у контексті практики ЄСПЛ є нічим іншим, ніж можливість довічно ув'язненої особи на звернення до судового органу [3]. Тобто право подання клопотання на перегляд рішення з відбуття особою певного строку покарання. Зокрема, у рішенні ЄСПЛ «László Magyar проти Угорщини» окреслена позиція з того, що ст. 3 ЄКПЛ слід розуміти як таку, що вимагає пом'якшення покарання в аспекті *перегляду вироку*, який дає змогу національному органу (суду тощо) розглянути, чи зазнала довічно ув'язнена особа змін і чи було досягнуто прогресу у реабілітації під час відбування покарання, що, зі свого боку, означає неможливість продовження тримання під вартою особи на основі законних пеналогічних підстав [15, § 50].

Варто звернути увагу, що у контексті усвідомлення сутності «права на надію» основоположною категорією є «гідність особи». Зокрема, у рішенні від 24 квітня 2018 р. № 3-р/2018 КСУ зазначив, що право людини на повагу до її гідності, як і її право на життя, є невід'ємним, непорушним та підлягає безумовному захисту з боку держави [8].

Відповідно до ч. 1 ст. 81 до осіб, що відбувають покарання у вигляді виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання [1]. Розглядаючи дане питання, доцільно зауважити, що диференціація законодавцем довічно засуджених осіб та тих, котрі отримали позбавлення волі на певний строк, в аспекті наявності права на умовно-дострокове звільнення, видається дискримінаційним, та таким, що передусім порушує гідність особи. До того ж цей факт може спричинити зовсім інше морально-психологічне сприйняття особою свого діяння, а отже, й якість відбування самого покарання вже у контексті виправлення особи.

Згідно з рішенням КСУ № 6-р(II)/2021 від 16.09.2021 р. ч. 1 ст. 81 КК визнано неконституційною. Зокрема, КСУ акцентує увагу на тому, що практичний та нор-

мативний підхід до розуміння та реалізації інституту умовно дострокового звільнення для довічно ув'язнених осіб, необхідно сприймати крізь призму гідності людини, котра є загальним імперативом та фундаментальною правовою цінністю. Незважаючи на те, що покарання суттєво обмежує права та свободи ув'язненого, така особа все одно не може бути позбавлена основоположного права на повагу до власної гідності. Держава, піддаючи ув'язненого довічному позбавленню волі, залишає її без надії на умовне звільнення, тим самим порушуючи абсолютність категорії людської гідності [9]. Покарання у вигляді довічного позбавлення волі у розумінні КСУ є обґрунтованим, пропорційним та домірним, в аспекті тяжкості діяння, однак відповідний інститут має узгоджуватися з правовими принципами та цінностями, зокрема правом особи на повагу до власної гідності. Близьку позицію в даному контексті висловлює ЄСПЛ у справі *Trabelsi v. Belgium*, де зауважує, що ст. 3 ЄКПЛ не перешкоджає відбуттю довічного позбавлення волі на практиці в повному обсязі, та підкреслює те, що ст. 3 забороняє довічне ув'язнення, котре не може бути скороченим *де-юре* і *де-факто* [18, § 113].

Варто мати на увазі, що згідно зі ст. 64 КК довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у спеціальних випадках, якщо суд не вважає за можливе застосовувати позбавлення волі на певний строк. Зокрема, відповідна міра покарання передбачена за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ч. 3 ст. 110 КК), державну зраду (ч. 2 ст. 111 КК), диверсію (ч. 2 ст. 113 КК) умисне вбивство (ч. 2 ст. 115), зґвалтування (ч. 6 ст. 152 КК), терористичний акт (ч. 3 ст. 258), тощо [1]. Тобто законодавець на основі диспозицій відповідних статей виокремлює особливо охоронювані об'єкти посягання, за вчинення якого, суб'єкта кримінального правопорушення передбачається найвища міра покарання, що, зі свого боку, вказує на надмірну суспільну небезпечність правопорушника. Проте, резюмуючи, доцільно наголосити, на тому, що не варто розглядати «право на надію» як гарантовану можливість на звільнення довічно ув'язненої особи після відбуття певного строку покарання, це має бути «право на перегляд покарання», що надає засудженому певного простору для сподівань щодо звільнення «*de jure*» у майбутній перспективі, за умови додержання певних умов та відповідності особи певним критеріям.

Наступним об'єктом порушення «права на надію» є *неефективність мети покарання засудженого*, яке за своєю сутністю не є самоціллю. Відповідно до ст. 50 КК покарання як засіб примусу до особи, котра визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення, має тристоронню природу. Аналізуючи, варто зазначити, що інститут покарання у кримінальному законодавстві має за основу не лише безпосередньо покласти кару на винну особу та запобігти вчиненню нових кримінальних правопорушень, це необхідно для виправлення засудженого [1]. Відповідно до ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) виправлення засудженого є процесом позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослужняної поведінки [6, ст. 6]. Доцільно наголосити, що згідно з «Правилами внутрішнього

розпорядку установ виконання покарань» (п. 1 р. XXXIII) на засуджених до довічного позбавлення волі поширюються заходи заохочення, що передбачено ст. 130 КВК, основним з яких, зокрема, і є умовно-дострокове звільнення [5]. До того ж у Постанові Пленуму Верховного суду України «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання та заміну невідбутої частини більш м'яким» від 26.04.2002 р. № 2, зауважено на тому, що умовно дострокове звільнення має досить вагомий значення для виправлення засудженої особи та досягнення загальної мети покарання, що зафіксована у ст. 50 КК [4].

Відповідно до ч. 3 ст. 50 КК покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність. Проте, зважаючи на морально-психологічні та соціально-побутові умови утримання довічно ув'язнених, доречно звернути увагу на певну нерезультативність покарання, у частині виправлення таких осіб. Зокрема, довічно засуджені особи тримаються ізольовано від інших ув'язнених, залучаються до праці тільки на території колонії з урахуванням вимог тримання їх у приміщеннях камерного типу тощо. Безперечно, відповідні дії стосовно соціальної депривації такого виду засуджених видаються необхідними, зважаючи на їхню суспільну небезпечність. Однак після проходження п'яти років відбування покарання ув'язнений може переїхати з приміщень камерного типу до багатомісних, десяти років – до звичайних жилих приміщень виправної колонії. До того ж за умови сумлінної поведінки та ставлення до праці після відбуття п'яти років строку покарання засудженому може бути дозволено брати участь у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру [6, ст.ст. 92, 151]. Здійснивши аналіз таких нормативних положень, можна припустити, що законодавець допускає ментальну еволюцію довічно засудженої особи, зниження рівня її суспільної небезпеки, з подальшою ресоціалізацією, навіть в межах виправної установи. Проте водночас не формується кінцевий орієнтир для повноцінного прагнення ув'язненим реалізувати шлях свого виправлення – можливості вийти на волю. Це зі свого боку призводить до регресу мотиваційно-вольових елементів у психіці засудженого, що позбавляє його будь-якої рефлексії стосовно усвідомлення своєї провини, суспільної небезпечності власної поведінки та необхідності виправлення та ресоціалізації, а також спричиняє моральну деградацію особистості, що у підсумку вказує на недостатню ефективність самого покарання. У даному контексті доцільно акцентувати увагу на правовій позиції ЄСПЛ у справі «Vinter and others проти Сполученого Королівства». Зокрема, Суд зазначає, що якщо ув'язнена особа перебуває у місці позбавлення волі без будь-якої перспективи звільнення та без можливості перегляду свого довічного ув'язнення, існує ризик того, що така особа не зможе спокутувати свою провину: незалежно від виду діяльності, якою вона займається, яким би винятковим не був її прогрес до реабілітації, міра покарання залишається встановленою та перегляду не підлягає. У всякому разі покарання стає більшим з часом: чим довше живе особа, тим довший термін покарання. Так, навіть якщо довічне ув'язнення передбачає покарання на момент його призначення, з плином часу це стає поганою га-

рантією справедливого, пропорційного та домірного покарання. Суд постановив, що було б несумісним з людською гідністю, яка лежить в самій сутності системи ЄКПЛ, насильно позбавляти особу її свободи, не надаючи шансу для її можливого відновлення [14, §§ 54, 112, 113].

Заключним та найважливішим елементом реалізації права довічно ув'язненої особи на надію, є ефективний законодавчо закріплений механізм, котрий регламентує відповідний порядок та особливості. На національній площині є два способи звільнення особи від покарання у вигляді довічного позбавлення волі: помилування Президентом України (ст. 87 КК) та звільнення від покарання за хворобою (ст. 84 КК). Відповідно до ч. 1 та ч. 2 ст. 84 КК особа звільняється від покарання, якщо під час його відбування захворіла на психічну або на іншу тяжку хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої діяння або керувати ними, та перешкоджає відбуванню покарання. У вирішенні цього питання суд враховує тяжкість вчиненого кримінального правопорушення, характер захворювання, особу засудженого та інші обставини справи [1].

Згідно зі ст. 87 КК Президент України може здійснити помилування індивідуально визначеної особи, шляхом заміни засудженому призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі на позбавлення волі на строк не менше двадцяти п'яти років [1]. Відповідно до п. 4 «Положення про порядок здійснення помилування» у разі засудження особи до довічного позбавлення волі, клопотання про її помилування може бути подано після відбуття нею не менше двадцяти років призначеного покарання. П. 5 вищезазначеної Постанови містить положення про те, що особи, які засуджені за особливо тяжкі злочини можуть бути помилувані у виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин [11]. Тобто видається певна логічна помилка у контексті помилування довічно позбавлених волі, враховуючи той факт, що всі особи, котрі отримали таку міру покарання здійснили кримінальні правопорушення особливої тяжкості. До того ж професор Ю.А. Пономаренко з цього приводу слушно зазначає, що основним критерієм відбору у рамках Комісії при Президентові у питаннях помилування, є саме кримінальне правопорушення, вчинене засудженою особою, та, зокрема, його тяжкість, а не, наприклад, рівень суспільної небезпечності або психологічно-соціальна еволюція особи в аспекті виправлення [3].

У рішенні ЄСПЛ *László Magyag проти Угорщини*, зауважено на тому що, для виконання ст. 3 ЄКПЛ буде достатнім, якщо національне законодавство передбачає механізми перегляду довічного ув'язнення з метою його пом'якшення, припинення або умовного звільнення ув'язненого. Якщо ж національне законодавство не передбачає можливості такого перегляду, довічне ув'язнення не відповідатиме стандартам ст. 3 Конвенції [15, §§ 50, 52]. Європейський Комітет із запобігання катуванням у своїй доповіді Уряду України за наслідками візиту до деяких кримінально виконавчих установ України (4-12 серпня 2020 р.) вкотре зазначив на тому, що національне законодавство не містить реалістичного механізму умовно-дострокового звільнення засуджених, які відбувають довічне ув'язнення [16, п. 53]. У справі «Vinter and others проти Сполученого Коро-

лівства» ЄСПЛ звертає увагу, що сумісність довічного ув'язнення з положеннями ст. 3 ЄКПЛ, мають зумовлюватися як *перспективою звільнення особи*, так і *можливістю перегляду вже законного рішення суду* [14, § 110]. У справі «Murrag проти Нідерландів» Суд акцентував увагу на тому, що можливість помилювання або звільнення з міркувань співчуття, через погане здоров'я, фізичну недієздатність або старість *не відповідає поняттю «перспективи звільнення»* [17, § 100]. Необхідність перегляду справи трактується як потреба у скороченні довічного ув'язнення та оцінюванні змін, прогресу стосовно реабілітації, котрих досягла засуджена особа [17, § 101]. У справі *Trabelsi v. Belgium* Суд постановив, що відповідна оцінка має ґрунтуватися на об'єктивних, заздалегідь встановлених критеріях про які ув'язнений точно знав під час накладення покарання у вигляді довічного ув'язнення [18, § 137]. У такому випадку вітчизняний інститут президентського помилювання неможна назвати таким, що передбачає реальну перспективу звільнення довічно ув'язненої особи, через те що окрім положень відносно безпосереднього переліку критеріїв, в аспекті процедурних моментів та практичних особливостей реалізації цього механізму відсутні будь-які прецеденти. Стосовно практичної площини застосування інституту помилювання, – єдиною статистичною інформацією є надане головою Департаменту з питань помилювання станом на червень 2016 р. повідомлення про те, що більше сімдесяти засуджених до довічного позбавлення волі відбули необхідний мінімальний двадцятирічний строк в установі виконання покарань, і сорок з них подали клопотання про президентське помилювання, але у задоволенні їхніх клопотань відмовлено [19, § 192]. А отже, інститут президентського помилювання неможна вважати повноцінними механізмами забезпечення «права особи на надію», та таким що відповідає ст. 3 ЄКПЛ.

Через відсутність дієвого національного законодавчого механізму реалізації засудженою особою права на умовно-дострокове звільнення, досить велика кількість ув'язнених звертаються до ЄСПЛ. Зокрема, порушення Україною вимог Конвенції проаналізоване та досліджене Судом у справах «Лопата та інші проти України» та «Петухов проти України».

Необхідно наголосити, що Рішення ЄСПЛ у справі «Петухов проти України» стало рупором змін та реальною перспективою на шляху реформування національного кримінального законодавства та приведення його до стандартів міжнародного правозастосування. Заявник стверджував, зокрема, що його покарання у виді довічного позбавлення волі було *de jure* і *de facto* таким, яке неможливо скоротити, що суперечить ст. 3 Конвенції. Варто розглянути декілька важливо критичних позицій щодо реалізації «права на надію» довічно ув'язнених осіб та певні зауваження, котрі сформував Суд, досліджуючи справу заявника.

По-перше, Суд стверджує, що досить неясно сформуовано п. 5 «Положення про порядок здійснення помилювання», що передбачає помилювання, зокрема, осіб, які засуджені за тяжкі чи особливо тяжкі злочини і у «виняткових випадках» за «наявності надзвичайних обставин» підлягають помилюванню. ЄСПЛ зауважує, що невідомо як саме варто розуміти поняття «виняткові випадки» і «надзвичайні обставини», і ніщо не вказує

на те, що відповідно до національного законодавства пенологічні підстави для тримання особи під вартою мають значення для тлумачення цих понять [19, § 173].

По-друге, ЄСПЛ погоджується з доводами заявника стосовно певної нечіткості порядку помилювання, а саме трактування строків. Чинні норми законодавства не давали ясного осмислення, з якого саме моменту мав обчислюватися двадцятип'ятирічний строк позбавлення волі у випадку помилювання: з моменту засудження чи з моменту подання клопотання [19, § 176].

По-третє, Суд зауважує на тому, що неможливо здійснити детальний процедурний аналіз практики застосування норм про помилювання, через те що інформація стосовно помилювання в Україні не оприлюднюється, окрім базового переліку критеріїв стосовно розгляду клопотань. У зв'язку з цим неможливо дізнатися, як відповідні вимоги застосовуються у розгляді реальних клопотань, зокрема це стосується і питання правильного тлумачення строків [19, § 177].

По-четверте, ЄСПЛ наголошує, що помилювання як законодавчо закріплений механізм розгляду клопотань є обтяжливим через відсутність у суб'єктів помилювання будь-яких зобов'язань стосовно обґрунтування своїх рішень та через брак судового перегляду відповідного рішення [19, § 179].

На цій основі Суд робить висновок про те, що президентські повноваження стосовно реалізації помилювання є сучасним відповідником королівської прерогативи помилювання, яка формується на принципі гуманності, а не на порядку, заснованому на пенологічних підставах і з належними процесуальними гарантіями, стосовно перегляду ситуації засудженого для можливої зміни його покарання у виді довічного позбавлення волі [19, § 180]. ЄСПЛ підкреслює, що відповідно до статистичних даних, президентським помилюванням скористалася лише одна довічно ув'язнена особа. Цей факт говорить про неефективність наявного законодавчого механізму реалізації «права на надію» засудженого, а також повноцінно дискредитує реабілітацію особи у контексті мети покарання, що є порушенням ст. 3 ЄКПЛ [19, § 183-187].

18 жовтня 2022 р. Верховна Рада у другому читанні прийняла законопроекти № 4048 від 03.09.2020 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» та № 4049 від 03.09.2020 р. «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини», які розроблено ще у 2020 р. як нормативну реакцію на рішення ЄСПЛ «Петухов проти України». Відповідні законодавчі акти передбачають декілька новацій, що є позитивним кроком на шляху до реалізації «права на надію» на національній площині.

Найперше варто наголосити, що Законопроект № 4049 вносить зміни до ст. 82 КК, зокрема стосовно заміни покарання у вигляді довічного ув'язнення на покарання у виді позбавлення волі строком від п'ятнадцяти до двадцяти років за умови відбуття засудженим не менше п'ятнадцяти років призначеного судом покарання. Законопроект окреслює питання і процесуального характеру. Наприклад, про заміну покарання

довічно ув'язнена особа подає клопотання на перегляд до суду, і відповідне питання розглядається судом колегіально у складі трьох суддів [21].

Законопроект № 4048 вносить зміни до КВК. Зокрема, з поданням довічно засудженим клопотання адміністрація установи виконання покарань повинна надати суду висновок стосовно ступеня виправлення особи, що індивідуалізує перегляд покарання. Також одним із безперечно позитивних кроків є введення в КВК поняття «індивідуального плану» для довічно ув'язненої особи [20]. Так, ще у 2003 р. Комітет міністрів Ради Європи державам-членам у Рекомендації N Res (2003) 23 "Про здійснення виконання покарання у вигляді довічного ув'язнення та інших тривалих термінів ув'язнення адміністраціями місць позбавлення волі" звернув увагу на те, що в аспекті відбування покарання довічно ув'язненою особою варто дотримуватися принципу індивідуалізації. Кожне покарання у вигляді довічного позбавлення волі має базуватись на особистому плані відбування покарання з урахуванням потреб та ризиків окремого засудженого [13, п. 3]. Чинний Законопроект визначає індивідуальний план як перелік заходів, які здійснюються засудженим у період відбування більш м'якого покарання у виді позбавлення волі на певний строк та допоможуть ув'язненій особі усунути негативні фактори і сприяти перспективі виправлення особи та її ресоціалізації після звільнення [21]. Європейський комітет із запобігання катуванням зауважував на тому, що відповідна індивідуальна програма має підлягати регулярному аналізу та змінам з метою забезпечити залучення ув'язненої особи у розвиток власної особистості. Формуватися програма має на

основі встановленої дати та нормативно визначеного строку можливості засудженого подати клопотання про перегляд свого покарання [12, п. 75]. Такий крок допоможе акцентувати увагу на необхідних проблемних моментах, які підлягають виправленню у контексті мети покарання для кожного засудженого.

ВИСНОВОК

Отже, «право на надію» варто визнавати як фундаментальну засаду реалізації гідності особи у контексті відбування покарання довічно ув'язненими. З'ясовано, що у вітчизняній реальності постала проблема відсутності ефективного механізму реалізації «права особи на надію», що викликає порушення права людини як такого та водночас сприяє неефективності мети покарання довічно засудженого. Однак поступові кроки законодавця стосовно заміни застарілих положень та реформування недієвих інститутів надають надію на покращення ситуації сприйняття важливості питання виправлення засуджених у рамках мети покарання, а отже, й можливості їхньої ресоціалізації у суспільство. Видається доцільним продовження дискусії з відповідної тематики у наукових, а головне – у законодавчих колах, у зв'язку з потребою зміни та вдосконалення кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства у контексті прав засуджених осіб до довічного позбавлення волі, в аспекті «права на надію». Також варто наголосити на потребі подальшого детального нормативно-правового регулювання «права на надію» на рівні підзаконних нормативно-правових актів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#n117>
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. No 254к/96-ВР/ Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. No 30. Ст. 141 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Кримінальне право і верховенство права: право на надію. Дискусія між Ю.В Бауліним та Ю.А. Пономаренком від 03.04.2018. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8xhpbe3II54>
4. Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання та заміну невідбутої частини більш м'яким: Постанова Пленуму Верховного суду України №2 від 26.04.2002. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-02>.
5. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: Наказ Міністерства Юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>
6. Кримінально-виконавчий кодекс: Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (ратифіковано Законом No 475/97-ВР від 17.07.1997). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
8. Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-22/2018 (762/17) від 24 квітня 2018 року. № 3-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18#Text>
9. Рішення Конституційного Суду України Другий Сенат у справі № 3-349/2018 (4800/18, 1328/19, 3621/19, 6/20) від 16 вересня 2021 року. № 6-п(II)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text>
10. «Про умовно-дострокове звільнення»: Рекомендації No Res (2003) 22 Комітету Міністрів Ради Європи від 24.09.2003. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id124571>
11. Про Положення про порядок здійснення помилування: Указ Президента України від 21 квітня 2015 р. № 223/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/223/2015>
12. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT). Situation of life-sentenced prisoners. Extract from the 25th General Report of the CPT published in 2016. URL: <https://chrome-extension://ieeepbjnkhaiiojkepfniiodjmjjhl/data/pdf.js/web/viewer.html?file=https%3A%2F%2Frm.coe.int%2F16806cc447>
13. "Про здійснення виконання покарання у вигляді довічного ув'язнення та інших тривалих термінів ув'язнення адміністраціями місць позбавлення волі": Рекомендації N Res (2003) 23 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам від 09.10.2003. URL: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ochrana_osob/Umluvy/vezenstvi/R_2003_23_management_of_life_sentence_and_long-term_prisoners.pdf
14. Case of Vinter and Others v. The United Kingdom (Applications nos. 66069/09, 130/10 and 3896/10) 9 July 2013. HUDOC : URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-122664>

15. Case of László Magyar v. Hungary (Application no. 73593/10) 20 May 2014. HUDOC. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-144109>
16. Доповідь Уряду України за наслідками візиту до України Європейського Комітету із запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК) від 4-13 серпня 2020 року. Страсбург. URL: <chrome-extension://ieeepbjnkhaiioojkepfniodjmjjihl/data/pdf.js/web/viewer.html?file=https%3A%2F%2Frm.coe.int%2F1680a0e8a4>
17. Case of Murray v. The Netherlands (Application no. 10511/10) 26 April 2016, HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2210511%2F10%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-162614%22%5D%7D>
18. Case of Trabelsi v. Belgium (Application no. 140/10) 4 September 2014, HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%22140%2F10%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-146372%22%5D%7D>
19. «Петухов проти України» (№ 2) : Рішення Європейського суду з прав людини від 12 березня 2019 року. (заява No 41216/13). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d98#Text
20. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини: Закон України від 18.10.2022, № 2689-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2689-IX#Text>
21. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини. Закон України від 18.10.2022 р. № 2690-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2690-20#Text>

References

1. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of April 5, 2001 №2341-III.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#n117> (In Ukrainian).
2. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 No. 254к/96-ВР/ Verkhovna Rada of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 30. Art. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (In Ukrainian).
3. Criminal law and the rule of law: the right to hope. The discussion between Y.V. Baulin and Y..A. Ponomarenko dated 04.03.2018. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8xhpbe3II54> (In Ukrainian).
4. «On parole from serving a sentence and replacement of the unserved part with a lighter one»: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine No. 2 dated 04. 26. 2002. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-02> (In Ukrainian).
5. On the approval of the Rules of Internal Procedure of Penitentiary Institutions: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated August 28, 2018 No. 2823/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text> (In Ukrainian).
6. Criminal and Executive Code: Law of Ukraine dated 11.07.2003 No. 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (In Ukrainian).
7. Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of November 4, 1950 (ratified by Law No. 475/97-ВР of July 17, 1997). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (In Ukrainian).
8. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in case No. 1-22/2018 (762/17) dated April 24, 2018. No. 3/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18#Text> (In Ukrainian).
9. Decision of the Second Senate of the Constitutional Court of Ukraine in case No. 3-349/2018 (4800/18, 1328/19, 3621/19, 6/20) dated September 16, 2021. No. 6-p(II)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text> (In Ukrainian).
10. "On parole": Recommendations No. Res (2003) 22 of the Committee of Ministers of the Council of Europe dated 09.24.2003. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id124571> (In Russian).
11. On the Regulations on the procedure for granting pardons: Decree of the President of Ukraine dated April 21, 2015 No. 223/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/223/2015> (In Ukrainian).
12. European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT). Situation of life-sentenced prisoners. Extract from the 25th General Report of the CPT published in 2016. URL: <chrome-extension://ieeepbjnkhaiioojkepfniodjmjjihl/data/pdf.js/web/viewer.html?file=https%3A%2F%2Frm.coe.int%2F16806cc447>
13. "On the execution of sentences in the form of life imprisonment and other long terms of imprisonment by the administrations of places of deprivation of liberty": Recommendation N Rec (2003) 23 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states dated 09.10.2003. URL: https://www.ochrance.cz/uploads/import/ochrana_osob/Umluvy/vezenstvi/R_2003_23_management_of_life_sentence_and_long-term_prisoners.pdf (In Ukrainian).
14. Case of Vinter and Others v. The United Kingdom (Applications nos. 66069/09, 130/10 and 3896/10) 9 July 2013. HUDOC : URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122664>
15. Case of László Magyar v. Hungary (Application no. 73593/10) 20 May 2014. HUDOC. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-144109>
16. Report of the Government of Ukraine following the visit to Ukraine of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPC) from August 4 to 13, 2020. Strasbourg. URL: <chrome-extension://ieeepbjnkhaiioojkepfniodjmjjihl/data/pdf.js/web/viewer.html?file=https%3A%2F%2Frm.coe.int%2F1680a0e8a4>
17. Case of Murray v. The Netherlands (Application no. 10511/10) 26 April 2016, HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2210511%2F10%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-162614%22%5D%7D>
18. Case of Trabelsi v. Belgium (Application no. 140/10) 4 September 2014, HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%22140%2F10%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-146372%22%5D%7D>
19. "Petukhov v. Ukraine" (No. 2): Decision of the European Court of Human Rights dated March 12, 2019. (application No. 41216/13). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d98#Text (In Ukrainian).
20. On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the implementation of decisions of the European Court of Human Rights: Law of Ukraine dated 18.10.2022, No. 2689-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2689-IX#Text> (In Ukrainian).
21. On amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the Criminal Code of Ukraine and the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the implementation of decisions of the European Court of Human Rights. Law of Ukraine dated October 18, 2022 No. 2690-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2690-20#Text> (In Ukrainian).

Danylo RIABUSHCHENKO

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6279-1966>

e-mail: d.yu.ryabuschenko@nlu.edu.ua

FORMATION AND IMPLEMENTATION OF THE "RIGHT TO HOPE" CONCEPT ON THE NATIONAL LEVEL

The paper describes the elements that implement and condition the "right to hope", but are the object of violation at the national level. First of all, the importance of the "right to hope" of a person imprisoned for life is emphasized, in terms of the fundamental human value – the dignity of the person. The historical retrospective of the origin of the measure of punishment in the form of life imprisonment is outlined. The interpretation of the "right to hope" in the context of Article 3 of the ECHR and the practice of the ECHR was carried out. In addition, the violation of the "right to hope" in the aspect of the lack of the right itself for a person imprisoned for life was considered. The importance of compliance with the full implementation of punishment, in the sense of correction of the convicted person, is noted, which determines the formation of the "right to hope". Attention is focused on the available mechanisms for releasing a person from serving a sentence of life imprisonment. The institution of pardon by the President of Ukraine was studied in the context of the release of persons sentenced to life terms. The compliance of this mechanism with Article 3 of the ECHR was also analyzed through the prism of the practice of the ECHR. Reports of the European Committee for the Prevention of Torture, Recommendations of the Committee of Ministers of the Council of Europe to member states were additionally analyzed.

The ECHR's practice has been elaborated on parole and early release of life prisoners. The main legal positions of the Court are highlighted, in the context of the possibility of a life prisoner to be released on parole. In particular, the case "Petukhov v. Ukraine" was considered and the main remarks and instructions of the Court regarding the national mechanism for the implementation of the "right to hope" were examined.

The Laws "On Amendments to Certain Legislative Acts Regarding the Implementation of Decisions of the European Court of Human Rights" No. 2689-IX dated 18.20.2022 and "On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the Criminal Code of Ukraine and the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding implementation of decisions of the European Court of Human Rights" dated 18.10.2022 No. 2690-IX, which were developed back in 2020 as a normative reaction to the decision of the ECHR "Petukhov v. Ukraine".

Keywords: *Human rights, the "right to hope", a person imprisoned for life, the institution of parole, the purpose of punishment, the European Court of Human Rights*